

Φως εξ ανατολών: ο μαθηματικός Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή και το ελληνικό Πανεπιστήμιο της Σμύρνης

ΙΩΑΝΝΗΣ Ε. ΠΥΡΓΙΩΤΑΚΗΣ*

Στη μνήμη του
Κωνσταντίνου Στεφάνου Καραθεοδωρή,
για τα πενήντα χρόνια από το θάνατό του¹

Ο Κωνσταντίνος Στεφάνου Καραθεοδωρή², γόνος της παλαιάς και γνωστής φαναριώτικης οικογένειας των Καραθεοδωρή, γεννήθηκε στο Βερολίνο στις 13 Σεπτεμβρίου 1873, όπου ο πατέρας του υπηρετούσε ως Πρόξενος της Τουρκίας και απεβίωσε στο μόναχο το 1950³. Επί σειρά γενεών η οικογένεια Καραθεοδωρή έδωσε πολλούς επιφανείς άντρες, εκ των οποίων πολλοί κατέλαβαν ανώτατα αξιώματα στην οθωμανική αυτοκρατορία, ως υπουργοί, πρεσβευτές, ηγεμόνες κλπ⁴. Χαρακτηριστικό ως προς το σημείο αυτό είναι το ακόλουθο απόσπασμα από τον διαπρεπή μαθηματικό Erhard Schmidt: *«Κατήγετο εκ παλαιάς ελληνικής οικογενείας (...) αναδειχάσης επί πλείονας γενεάς, χορείαν αξιολογώτατων ανδρών, οίτινες αναπτύξαντες δράσιν εις υψηλάς θέσεις της διπλωματίας και της διοικήσεως, εξέφραζον δια της προσωπικότητάς των εναργώς, εκάστοτε, την πλούσιαν*

* Ιωάννης Πυργιωτάκης, Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Κρήτης

κληρονομίαν αρχαιοελληνικής πνευματικής καλλιέργειας»⁵.

Τις εγκύκλιες σπουδές του άρχισε και ολοκλήρωσε στο Βέλγιο. Με την αποφοίτησή του από το Γυμνάσιο (1891) γράφτηκε στη Βελγική Στρατιωτική Σχολή των Βρυξελλών, από όπου και αποφοίτησε το 1895. Όπως μπορεί να συμπεράνει κανείς από τα διάφορα κείμενα θα πρέπει να είχε τελειώσει κάτι αντίστοιχο με αυτό που ονομάζομε στην Ελλάδα «Μηχανικό». Ο ίδιος θα αναγνωρίσει αργότερα ότι η σχολή αυτή άσκησε σημαντική επίδραση στη ζωή του: « *Αι γνώσεις τας οποίας επέκτησα εκεί επέδρασαν ουσιωδώς εις την επιστημονικήν σταδιοδρομίαν μου*»⁶.

Μετά την αποφοίτησή του από τη στρατιωτική σχολή, το έτος 1895 επισκέφθηκε, όπως αναφέρει ο ίδιος,⁷ την Τουρκία και μεταξύ των άλλων τη Λέσβο και τη Σάμο. Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα επισκέφθηκε επίσης την Κρήτη και πιο συγκεκριμένα τα Χανιά, όπου ο θείος του πατέρα του⁸ Αλέξανδρος Καραθεοδωρή ήταν Γενικός Διοικητής Κρήτης⁹. Εκεί γνωρίστηκε και συνήψε φιλία με τον νεαρό Ελ. Βενιζέλο. Επ' αυτού ο Ιωάννης Καλιτσουνάκης, φίλος και συνεργάτης του γράφει αργότερα: «*Ο Κ. Καραθεοδωρή είχε μεταβεί τότε (1895) εις την Κρήτην, προς επίσκεψιν του θείου του και εκεί ως έλεγε, εγνώρισε το πρώτον, τον νεαρόν Βενιζέλον*»¹⁰. Έκτοτε οι δύο άνδρες παρέμειναν σε επαφή και έμελλε να συναντηθούν σε ώρες σημανικές για τη χώρα μας.

Επισκοπώντας τα πρώτα αυτά βιογραφικά στοιχεία του Κ. Καραθεοδωρή θα μπορούσε ενδεχομένως να σκεφθεί κανείς ότι πρόκειται για έναν απλό κοσμοπολίτη, για μια άλλη μορφή Λεβαντίνου¹¹, για έναν άνθρωπο δηλαδή χωρίς καμιά εθνική συνείδηση. Όμως πρόκειται για έναν ειλικρινή πατριώτη, με βαθύτατη εθνική συνείδηση, όπως συχνά απέδειξε με τις πράξεις του. Έτσι πονά όταν στον πόλεμο του 1897 οι δικοί μας χάνουν και γράφει από την Ελλάδα, όπου βρισκόταν, συγκλονιστικές επιστολές στα ξαδέλφια του, χαίρεται και καμαρώνει περήφανος όταν οι Έλληνες επιστήμονες διαπρέπουν στο εξωτερικό¹² και, κυρίως εγκαταλείπει μέλλον και θέσεις προκειμένου να έρθει στην Ελλάδα

και να την υπηρετήσει, όποτε αυτή τον καλέσει¹³. Στο πρόσωπό του δικαιώνεται πλήρως αυτό που, αργότερα και με αφορμή τον ίδιο είχε δηλώσει κατά τον θάνατό του, ο φίλος του καθηγητής Ιωάν. Καλιτσουνάκης: «Οι μορφωμένοι Έλληνες οι ζώντες εις τα ξένα, μεταξύ ξένων λαών, γίνονται συχνά πολύ περισσότερον πατριώται παρά εάν έζων εν Ελλάδι»¹⁴.

Η επαγγελματική σταδιοδρομία του άρχισε με την πρόσληψή του στη μεγάλη αγγλική εταιρεία, η οποία είχε αναλάβει τα έργα του Νείλου, «όπου ανεγείροντο τα μεγάλα φράγματα του Assouan (Ασουάν) και του Assiout (Ασιούτ)»¹⁵. Η Αίγυπτος υπήρξε καθοριστική για τον ίδιο για έναν πρόσθετο λόγο: Έδωσε τη χαρά και την ευκαιρία στο νέο επιστήμονα να στραφεί προς τα μαθηματικά με πολύ σοβαρό και αποφασιστικό τρόπο. Όποτε δηλαδή ο Κ. Καραθεοδωρή μπορούσε να ξεκλέψει λίγο χρόνο από την εργασία του και κυρίως από τον Αύγουστο μέχρι τον Φεβρουάριο, όταν ο Νείλος πλημμύριζε και δεν επέτρεπε να συννεχιστούν οι εργασίες του φράγματος¹⁶, ο Κ. Καραθεοδωρή έμενε συχνά στο γραφείο του όπου και επιδιδόταν στη μελέτη των Μαθηματικών.¹⁷

Μέσα από τις μαθηματικές ανησυχίες και αναζητήσεις θα πάρει τη μεγάλη απόφαση: Θα εγκαταλείψει τη λαμπρή σταδιοδρομία του μηχανικού και θα ακολουθήσει την επιστήμη των μαθηματικών. Έτσι λοιπόν από το φράγματα του Assouan και του Assiout και από την αποξηρανθείσα όχθη του Νείλου βρέθηκε στα φοιτητικά έδρανα του Πανεπιστημίου του Βερολίνου¹⁸. Εκείνη την περίοδο βρίσκονταν στη Γερμανία πολλοί ταλαντούχοι φυσικοί και μαθηματικοί με τους περισσότερους από τους οποίους συνδέθηκε ευθύς εξ αρχής, πολλά δε γνωστά ονόματα, όπως ο Max Planck και άλλοι, υπήρξαν δάσκαλοί του¹⁹.

Αργότερα, ύστερα από παρακίνηση του φίλου του Erhard Schmidt, πήγε στο Πανεπιστήμιο του Göttingen, το οποίο οι αστερισμοί μεγάλων μαθηματικών, όπως του Felix von Klein (1849-1925), αρχισυντάκτη του περιοδικού Mathematische Annalen» (Μαθηματικά Χρονικά) και του David Hilbert (1862-1943), είχαν αναγάγει εις «Υψίπυργον» της μαθηματικής επιστή-

μης.²⁰ Εκεί, παρακινείται από τους καθηγητές του να συγγράψει διδακτορική διατριβή, πράγμα που έπραξε. Το θέμα της διδακτορικής του διατριβής είναι: «Περί των ασυνεχών λύσεων του λογισμού των μεταβολών». Έτσι τον Ιούλιο του 1904 υπέστη την αυστηρή επί διδακτορία εξέταση (Rigorosum) και παρά το γεγονός ότι δεν είχε πρόθεση να μείνει περισσότερο στη Γερμανία²¹, η τύχη αποφάσισε διαφορετικά. Ο καθηγητής Felix Klein, ένας από τους εξεταστές του, του κάνει πρόταση να συγγράψει υφηγεσία²², πρόταση που ενισχύεται και από την πλευρά του David Hilbert²³. Η απόφασή του να επιστρέψει στην Ελλάδα ματαιώνεται²⁴. Επειδή είχε καταθέσει μια άριστη διδακτορική διατριβή η Σχολή του δίδει άδεια να συγγράψει αμέσως την διατριβή επί υφηγεσία και ο ακάματος και χαλκέντερος Κ. Καραθεοδωρή την ολοκληρώνει σε διάστημα δύο μόνο μηνών (από το Δεκέμβριο του 1904 έως το τέλος του Ιανουαρίου 1905) στο σπίτι του στις Βρυξέλλες²⁵. Η λαμπρή σταδιοδρομία δεν άργησε να αρχίσει. Αναλαμβάνει διδασκαλία στο Πανεπιστήμιο Göttingen, συμμετέχει σε συνέδρια όπου γίνεται εμφανής η παρουσία του. Κατά το χρονικό διάστημα της παραμονής του στη Γοττίγγη, αντιλαμβάνεται τις ελλείψεις του στον κλασσικό πολιτισμό και μαθαίνει μόνος του Αρχαία Ελληνικά και Λατινικά²⁶.

Το 1908 εγκαταλείπει το Πανεπιστήμιο της Γοττίγγης, αποδεχόμενος αντίστοιχη πρόταση στη Βόννη. Στη συνέχεια καλείται σε θέση τακτικού καθηγητή στο Πολυτεχνείο του Ανόβερου και ευθύς αμέσως στο Πολυτεχνείο του Μπρεσλάου²⁷, όπου οργανώνει το μαθηματικό τμήμα αρχικά και τα υπόλοιπα αργότερα. Εδώ θα παραμείνει ως το 1913 οπότε ο Felix Klein τον προτείνει να αναλάβει την έδρα του στο Πανεπιστήμιο του Göttingen²⁸. Το 1918 εκλέγεται καθηγητής στο Πανεπιστήμιο των αρχικών του σπουδών, το Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, όπου καλείται να δεχθεί τον διαπρεπή μαθηματικό Frobenius. Ευθύς αμέσως εκλέγεται μέλος της Ακαδημίας Επιστημών της Πρωσίας, όπου θα τον υποδεχθεί με θερμά λόγια ο διάσημος φυσικός Max Planck, ο οποίος μάλιστα με την ευκαιρία αυτή έκανε ειδική μνεία για την Ελλάδα²⁹. Αυτήν ακριβώς την περίοπτη θέση θα εγκαταλεί-

ψει αργότερα όταν ο Πρωθυπουργός της Ελλάδος θα του ζητήσει να οργανώσει το υπό ίδρυσιν δεύτερο Πανεπιστήμιο της χώρας. Το 1923 εξελέγη καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών και το επόμενο έτος του Μετσοβείου Πολυτεχνείου. Ωστόσο ο Κ. Καραθεοδωρή δεν θα μείνει στην Ελλάδα, παρά τις πιέσεις κάποιων φίλων του³⁰. Θα αποδεχθεί τελικά την πρόταση του Πανεπιστημίου του Μονάχου, το οποίο ύστερα από πρόταση του διαπρεπούς μαθηματικού Sommerfeld του προσέφερε θέση καθηγητού³¹.

Εκτοτε ο Κ. Καραθεοδωρή, γνωστός πια σ' ολόκληρο τον κόσμο, δεν θα εγκαταλείψει τη θέση αυτή στο Μόναχο. Μόνο για χρονικά διαστήματα που δεν υπερβαίνουν το έτος θα μεταβεί σε Πανεπιστήμια του Νέου Κόσμου, όπως του Harvard, Μασαχουσέτης και Καλλιφόρνιας³². Οι διακρίσεις όμως δεν περιορίζονται μόνο σε προσκλήσεις Πανεπιστημίων. Επιλέγεται μέλος από πολλές Ακαδημίες Επιστημών, όπως του Βερολίνου, της Ρώμης του Μονάχου, ενώ, με την ίδρυσή της σχεδόν, η Ακαδημία Αθηνών τον επέλεξε ως ένα από τα πρώτα της μέλη το 1926, γεγονός που του έδωσε χαρά³³. Κατά τον ίδιο τρόπο καλείται αργότερα (1929) από την Κυβέρνηση Ελ. Βενιζέλου για να του ανατεθεί η αναδιοργάνωση του Πανεπιστημίου Αθηνών και Θεσσαλονίκης και το 1930 διορίστηκε Κυβερνητικός Επίτροπος των Ελληνικών Πανεπιστημίων, θέση που διατήρησε ως το 1933³⁴. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι όταν αναφέρθηκε το όνομά του στη Βουλή των Ελλήνων από τον τότε Υπουργό Παιδείας Γ. Α. Παπανδρέου, καμιά πτέρυγα και κανείς βουλευτής καμιάς παράταξης δεν φάνηκε να αμφισβητεί το πρόσωπό του³⁵.

2. Η σχέση με τον Albert Einstein

Ο Κ. Καραθεοδωρή στη μακρόχρονη επικοινωνία του με την επιστημονική κοινότητα ευτύχησε να γνωριστεί και να κερδίσει την εκτίμηση πολλών προσωπικοτήτων της επιστήμης διεθνώς. Μια από τις αξιόλογες σχέσεις που συνήψε είναι αυτή με τον Albert Einstein. Για τη σχέση μάλιστα των δύο ανδρών λέγο-

νται διάφορα, πολλά από τα οποία είναι ανεξακρίβωτα και εικονολογικά. Ακούγεται δηλαδή ότι ο Einstein σε κάποια συνέντευξη προς το τέλος της ζωής του δήλωσε ότι δάσκαλός του υπήρξε ο Έλλην Κ. Καραθεοδωρή³⁶ ή ότι ο Einstein πήρε τη θεωρία της σχετικότητας από τον Κ. Καραθεοδωρή και άλλα παρόμοια. Όμως όλα αυτά μένουν ανεξακρίβωτα. Το βέβαιο είναι ότι οι δύο άνδρες είχαν ένα μεγάλο, επιστημονικό και ανθρώπινο σεβασμό ο ένας προς τον άλλο και η επικοινωνία τους ήταν ειλικρινής και εγκάρδια, πάντοτε όμως στα πλαίσια της ακαδημαϊκής ευπρέπειας και της σοβαρότητας, χωρίς να πάρει ποτέ μια πιο ζεστή προσωπική διάσταση. Αυτό ομολογείται από την κόρη του Δ.Καραθεοδωρή - Ροδοπούλου και έτσι προκύπτει από τις προσφωνήσεις και το περιεχόμενο των επιστολών που αντήλλαξαν³⁷. Τους γνώρισε ο Max Planck το 1913³⁸. Έκτοτε φαίνεται να παραμένουν σε μια διαρκή επικοινωνία και ανταλλάσσουν απόψεις σε επιστημονικά κυρίως ζητήματα και σε κάποιες περιπτώσεις ο Einstein, ζητούσε τη συνδρομή του Κ. Καραθεοδωρή στα μαθηματικά. Παραθέτουμε μια από τις επιστολές του Albert Einstein προς τον Κ. Καραθεοδωρή (1919):

Αγαπητέ κ. Συνάδελφε,

Βρίσκω θαυμάσιο τον υπολογισμό που κάνατε. Κάποιο μικρό λάθος γραφής στη δεύτερη σελίδα με δυσκόλεψε λίγο. Τώρα όμως καταλαβαίνω τα πάντα. Πρέπει νομίζω να δημοσιεύσετε τη θεωρία στη μορφή που της δώσατε στα «Χρονικά της Φυσικής», διότι οι φυσικοί, όπως κι εγώ, δε γνωρίζουν τίποτε απ' αυτό το αντικείμενο. Με την επιστολή μου αυτή θα πρέπει να σας θυμίζω τον Βερολινέζο, που μόλις ανακάλυψε το Γκρουνβαλτ³⁹, διερωνάται αν μένουν άνθρωποι εκεί.

Αν θέλετε να μπειτε ακόμα στον κόπο να μου εξηγήσετε και τους κανονικούς μετασχηματισμούς, θα έχετε βρει έναν ευγνώμονα και ευσυνείδητο ακροατή. Αν όμως λύσετε και το πρόβλημα των κλειστών γραμμών του χρόνου, θα γονατίσω μπροστά σας με σταυρωμένα τα χέρια. Πίσω από αυτό υπάρχει κρυμμένο κάτι, που είναι αντάξιο του ιδρώτα των καλλιτέρων.

Με τους καλύτερους χαιρετισμούς

*Δικός σας
- Αϊνστάιν*

Υπάρχουν επίσης μακροσκελείς επιστολές του Κ. Καραθεοδωρή προς τον Einstein, με σελίδες ολόκληρες από λύσεις ασκήσεων, που ο μη ειδικός δεν είναι σε θέση να κατανοήσει. Αξιωματημένο θεωρείται επίσης το ακόλουθο γεγονός: Όταν δημοσιεύθηκε στα πρακτικά της Ακαδημίας Επιστημών της Πρωσίας η εργασία του Κ. Καραθεοδωρή, «Επί των Αξιωμάτων της Ειδικής Θεωρίας της Σχετικότητας» το πρώτο θερμό συγχαρητήριο τηλεγράφημα έφτασε από τον Einstein: *«Αγαπητέ συνάδελφε με καταπλήξατε»*⁴⁰. Μια διαπίστωση είναι λοιπόν βεβαιότατη: Οι επιστημονικές αναζητήσεις του Albert Einstein και του Κ. Καραθεοδωρή τους έφερναν κοντά τον έναν προς τον άλλον. Σ' αυτήν την διασταύρωση των ενδιαφερόντων τους φαίνεται πως ο Einstein είχε βρει έναν καλό συμπαραστάτη στις μαθηματικές του αβεβαιότητες και απορίες: Τον Κ. Καραθεοδωρή. Αν δήλωσε κάτι παρόμοιο σε κάποια συνέντευξή του ή όχι, αυτό δεν ενδιαφέρει τον ερευνητή. Τα ντοκουμέντα μιλούν αντί των προσώπων.

3. Η ίδρυση του Πανεπιστημίου της Σμύρνης.

Στις 2 Μαΐου 1919 τα ελληνικά στρατεύματα απελευθερώνουν τη Σμύρνη η οποία για πέντε χρόνια, μαζί με την ενδοχώρα, αποτελεί «ίδιον κράτος», που «προς το παρόν διοικούσε σχεδόν δικτατορικά ο ύπατος αρμοστής Στεργιάδης»⁴¹. Όπως μας πληροφορεί ο Νικ. Κριτικός, μαθητής του Κ. Καραθεοδωρή, γραμματέας κατόπιν του Πανεπιστημίου της Σμύρνης και καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών μετέπειτα, τον Σεπτέμβριο του 1919, ο Ελ.Βενιζέλος ευρισκόμενος στο Παρίσι για τη διάσκεψη της ειρήνης κάλεσε από το Βερολίνο τον παλαιό φίλο και συνεργάτη του Κ. Καραθεοδωρή προκειμένου να συζητήσει μαζί του το θέμα της ίδρυσης δευτέρου Πανεπιστημίου στην Ελλάδα⁴². Εκείνος αναπτύσσει προφορικά τις απόψεις του και λίγες εβδο-

μάδες αργότερα, στις 20 Οκτωβρίου του 1919, ο Κωνστ. Καραθεοδωρή υπέβαλε προς τον Ελ. Βενιζέλο γραπτό υπόμνημα για ίδρυση του δεύτερου Πανεπιστημίου στη Σμύρνη⁴³.

Ο Ελ. Βενιζέλος αποδέχεται την εισήγηση του Κ. Καραθεοδωρή και τον καλεί να έρθει στην Ελλάδα και να αναλάβει εκείνος εξ ολοκλήρου την υπόθεση της ίδρυσής του. Έτσι ο Κ. Καραθεοδωρή τον Ιούνιο του 1920 εγκαταλείπει την έδρα του τακτικού καθηγητή στο παλαιάτο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου για να επωμισθεί το τιτάνειο έργο της ίδρυσης ενός νέου Πανεπιστημίου σε συνθήκες άγονες⁴⁴. *«Σε μια διάσκεψη του Ελ. Βενιζέλου, του Αριστείδου Στεργιάδου, Υπάτου τότε Αρμοστού της Ελλάδος εν Σμύρνη και του Καραθεοδωρή, που γίνεται κατ' Αύγουστο του 1920, απάνω σ' ένα πολεμικό πλοίο, στο λιμάνι της Σμύρνης, αποφασίζεται οριστικά πλέον η ίδρυση του δευτέρου Πανεπιστημίου στη Σμύρνη. Και ο Καραθεοδωρή αναλαμβάνει την οργάνωσή του»*⁴⁵.

Ο επίσημος διορισμός του Κ. Καραθεοδωρή στη θέση του καθηγητή και οργανωτή του Πανεπιστημίου (και πρύτανη από την ημέρα που θα άρχιζε η λειτουργία του) από τον Υπάτο Αρμοστή πραγματοποιήθηκε στις 28 Οκτωβρίου 1920⁴⁶. Στις 8 Νοεμβρίου ορίστηκε γραμματέας ο Νικ. Κριτικός που υπηρετούσε ως στρατιώτης στη Μεραρχία Κυδωνιών⁴⁷. Το ιδρυτικό διάταγμα εκδόθηκε από την Υπατη Αρμοστεία Σμύρνης το Δεκέμβριο του ίδιου έτους (1920) και προέβλεπε την ίδρυση των παρακάτω σχολών και εργαστηρίων ή Ινστιτούτων⁴⁸.

1. Σχολή Γεωπονική και Φυσικών Επιστημών που απέβλεπε στην εκπαίδευση πολιτικών μηχανικών, μηχανολόγων, αρχιτεκτόνων, ηλεκτρολόγων, χημικών, γεωλόγων και ειδικών επιστημόνων για τη βοτανολογία, ζωολογία κλπ. Στη σχολή ήταν προσαρτημένο ένα μεγάλο αγρόκτημα, πειραματικοί αγροί και εργαστήρια στα οποία θα γινόταν κατά κύριο λόγο η επιστημονική εργασία και έρευνα. Ταυτόχρονα όμως είχε προβλεφθεί η διδασκαλία πρακτικών μαθημάτων σε γεωργούς και κτηματίες για να τους δίνονται συμβουλές για τον καλλίτερο τρόπο διαχείρισης και αξιοποίησης των αγρών και την καταπολέμηση ασθενειών σε φυτά και ζώα.

2. Σχολή ανατολικών γλωσσών και ανατολικού πολιτισμού. Στη σχολή αυτή προβλεπόταν η διδασκαλία της τουρκικής, αραβικής, περσικής, αρμενικής, αρχαίας και νέας εβραϊκής. Εκτός από την μελέτη των γλωσσών και του πολιτισμού, η σχολή αυτή θα εκπαίδευε και δασκάλους στις αντίστοιχες γλώσσες.

3. Ακολουθούσαν διάφορες σχολές, όπως εμπορικές, σχολή δημοσίων υπαλλήλων, χωροσταθμών και εργοδηγών για την εκπαίδευση των επιστατών δημοσίων έργων, κλπ.

4. Ανώτερο Μουσουλμανικό Ιεροδιδασκαλείο για την εκπαίδευση μουφτήδων και ιεροδικαστών, και

5. Ινστιτούτο Υγιεινής. Ο σκοπός του Ινστιτούτου αυτού, για το οποίο είχε προσληφθεί κυρίως ο υφηγητής της Φαρμακολογίας του Πανεπιστημίου του Βερολίνου, Γεώργιος Ιωακείμολου, ήταν η δωρεάν διενέργεια βακτηριολογικών, υγιεινολογικών, ορολογικών και βιοχημικών εξετάσεων, η παρασκευή εμβολίων, ορών, αντιτιτοξινών, αντιγόνων, κλπ. και, τέλος, η συστηματική καταπολέμηση λοιμωδών νόσων, ελονοσίας, τραχωμάτων,φυματιώσεως, αφροδισίων κλπ. Η λειτουργία ενός τέτοιου υγιεινολογικού Ινστιτούτου σε μια περιοχή που οι διαρκείς πόλεμοι είχαν συσσωρεύσει πέραν των άλλων δεινών και πολλές ασθένειες, εμέλετο να είναι ουσιαστικής προσφοράς. Να σημειωθεί επίσης ότι είχε προβλεφθεί ακόμη η οργάνωση εκπαιδευτηρίων για επιμόρφωση των γιατρών που επρόκειτο να αναλάβουν δημόσια υγειονομολογική υπηρεσία, καθώς επίσης διαλέξεις και φροντιστήρια για επιμόρφωση γιατρών.

Με διάφορα διατάγματα προβλέπονταν επίσης η ίδρυση αγροκτηπίων, φροντιστηρίων και σχολείων για την διδασκαλία μαθημάτων εφαρμοσμένων επιστημών. Γλώσσα διδασκαλίας ήταν η ελληνική και η τουρκική όπου αυτό ήταν δυνατόν, χωρίς όμως να αποκλείεται και η χρήση άλλων γλωσσών, όπου αυτό μπορούσε να θεωρηθεί αναγκαίο. Το ιδρυτικό διάταγμα πρόβλεπε περεταίρω διάφορες ρυθμίσεις, που αφορούσαν θέματα όπως οι διορισμοί των καθηγητών, η ανάθεση διδασκαλίας των μαθημάτων, η μισθοδοσία και τα επιδόματα των καθηγητών, τα διάφορα διοικητικά θέματα κλπ. Συγκρίνοντας κανείς τις προτάσεις του Κ. Καραθεωδωρή, όπως έχουν διατυπωθεί στο εν λόγω υπό-

μνημα, διαπιστώνει χωρίς δυσκολία ότι ιδρύονται οι σχολές, τα τμήματα και τα Ινστιτούτα που ο ίδιος έχει εισηγηθεί προς την κυβέρνηση. Το αυτό ισχύει και για τις άλλες ρυθμίσεις, όπως π.χ. αυτές που αφορούν το προσωπικό κλπ.

Ο Κ. Καραθεοδωρή στρατεύτηκε στη μεγάλη αυτή υπόθεση στην οποία πίστεψε με πάθος, για τους λόγους που θα φανούν παρακάτω. Το να περιγράψει κανείς όλες τις ενέργειες στις οποίες προέβη, τα ταξίδια και τις θυσίες τις οποίες υπέστη, την αγωνία και τη λαχτάρα να οργανωθούν τα πάντα με κάθε λεπτομέρεια, δεν είναι ούτε εύκολο ούτε και εφικτό. Ο Κ. Καραθεοδωρή εργάζεται σκληρά. Κινείται από τη Σμύρνη ως την Αθήνα και την Ευρώπη (κυρίως Γερμανία), ταξιδεύει και σκέπτεται, εργάζεται ακόμη και καθ' οδόν. Παρακολουθεί τις εργασίες ανέγερσης των κτιρίων, αποστέλλει επιστολές ζητώντας γνώμες και απόψεις διακεκριμένων επιστημόνων, Ελλήνων και ξένων, παρακαλεί για βοήθεια, καλεί καθηγητές (ελληνικής κυρίως καταγωγής) να έλθουν και να υπηρετήσουν το Πανεπιστήμιο, προσκαλεί άλλα ιδρύματα για συνεργασία, αλληλογραφεί με πρεσβείες και υπηρεσίες διάφορες. Στις επιλογές του είναι αυστηρός και αξιοκρατικός, με πολλές απαιτήσεις από τον εαυτό του και τους άλλους. Άοκνος, αεικίνητος, οργανωτικός, αποτελεσματικός, σοβαρός και προσεγμένος, χωρίς σπασμωδικές κινήσεις και αποσπασματικές ενέργειες. Το καθετί ενταγμένο μέσα σε ένα ενιαίο σύνολο, με συνέπεια και σοβαρότητα. Δεν μπορεί κανείς παρά να θαυμάσει πράγματι τις άοκνες προσπάθειες και τους αγώνες, ενός χαλκέντερου ανδρός, που γνωρίζει να ιεραρχεί τις ανάγκες, να ταξινομεί τις προτεραιότητες, να εμπνέει και κυρίως να εργάζεται σκληρά, μεθοδικά, προσεγμένα και αθόρυβα, χωρίς μάλιστα να παραλείπει την επιστημονική εργασία, αφού κατά το ίδιο χρονικό διάστημα δημοσιεύει ικανό αριθμό εργασιών.

Συμπαράστατης του ο Ύπατος Αρμοστής Αρ. Στεργιάδης. Σε αντίθεση με τον ευγενέστατο και ξεκάθαρο σε όλες του τις σχέσεις καθηγητή, ο διοικητής Στεργιάδης φέρεται ως άνθρωπος ιδιόρρυθμος, χαρακτήρας περίεργος και απρόβλεπτος, αυστηρός, χωρίς ευγένεια στους τρόπους. Με τη συμπεριφορά του είχε ξεσηκώσει τη μήνη όλων των συνεργατών του και η προκλητικό-

τητά του φαίνεται να μην είχε τα όριά της. Όμως στη σχέση του με τον ακαδημαϊκό δάσκαλο Κ. Καραθεοδωρή πρέπει να ήταν ιδιαίτερα προσεκτικός και άψογος. Το κυριότερο δε τον συνέτρεχε σε κάθε πρόβλημα και του παρείχε ό,τι χρειαζόταν. Εξουσιοδοτεί εν λευκώ τον Κ.Καραθεοδωρή να συνομιλεί εκ μέρους του, να συνάπτει συμφωνίες με καθηγητές για μισθούς, για ώρες διδασκαλίες και να υπογράφει συμβόλαια. Έτσι η διαβεβαίωση του Ελ. Βενιζέλου, «*θα πάτε εις την Σμύρνην, θα σας παράσχουν όλας τας ευκολίας*» δεν μένει λόγος κενός. Και δεν προέρχεται βέβαια μόνο από την ρητή εντολή του Ελ. Βενιζέλου προς τις αρμόδιες αρχές. Προέρχεται και από τον άψογο και χαρακτήρα και το ήθος του Κ. Καραθεοδωρή. Είναι τυπικότατος σε όλα: τον ενημερώνει διαρκώς, του υποβάλλει πάντοτε τα αναγκαία δικαιολογητικά, με απόλυτη ακρίβεια, χωρίς να παραλείπει το παραμικρό⁴⁹. Εξηγεί κάθε φορά τους λόγους της μετάβασης του στο ένα ή το άλλο μέρος, ζητά άδεια απουσίας, του στέλνει χρονοδιαγράμματα των κινήσεων και των μετακινήσεων του και έτσι η συνεργασία συνεχίζεται άψογα⁵⁰. Από πουθενά δεν προκύπτει τουλάχιστον η οποιαδήποτε διαταραχή των σχέσεων. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τον ίδιο τον Κ. Καραθεοδωρή, που σε φίλο του καθηγητή έγραψε τα εξής: «(Ο Στεργιάδης) *δεικνύει μεγίστην προθυμίαν όπως μας βοηθήσει εις τα σχέδιά μας με όλας του τας δυνάμεις. Δια τούτο, θα δυνηθήτε, εάν αποφασίσητε να έλθετε, να πραγματοποιήσητε εν μικρώ χρονικώ διαστήματι διοργάνωσιν, ήτις θα εχρειάζετο πολλά έτη δια να κατορθωθεί εν Ελλάδι*»⁵¹

Μέσα από την ασταμάτητη αυτή προσπάθεια όλων σε δύο μόνο χρόνια, τον Αύγουστο του 1922, το Πανεπιστήμιο Σμύρνης είναι έτοιμο. Τα μαθήματα προβλέπεται να αρχίσουν τον Σεπτέμβριο. Η στιγμή «επέστη» για να αρχίσει να εκπέμπεται το ΦΩΣ ΕΞ ΑΝΑΤΟΛΩΝ. Όμως από δω και κάτω το σκηνικό είναι γνωστό. Στις 22 Αυγούστου, κι ενώ απέμεναν μόνο λίγες μέρες από την έναρξη των μαθημάτων επήλθε η μικρασιατική καταστροφή. Η Σμύρνη πλημμύρισε στο αίμα. Το απόσπασμα της Διδώ Σωτηρίου είναι αποκαλυπτικό: «*Η φωτιά όλη νύχτα αποτελείώνει το*

χαλασμό. Γκρεμίζονται τοίχοι, θρυματίζονται γυαλιά. Οι φλόγες κριτσανίζουνε μαδέρια, έπιπλα και φτούνε σιδερικά. Ξεθεμελιώνουνε την πολιτεία ολόκληρη. Απλώνουν πάνω στα έργα των ανθρώπων και τα διαλύουνε. Σπίτια, εργοστάσια, σκολειά, εκκλησίες, μουσεία, νοσοκομεία, βιβλιοθήκες, θέατρα, αμύθητοι θησαυροί, κόποι, δημιουργίες αιώνων, εξαφανίζουμε κι αφήνουμε στάχτη και καπνούς»⁵². Στάχτη και καπνός μαζί τους και το Πανεπιστήμιο της Σμύρνης!

Ο επαπειλούμενος κίνδυνος δεν πρέπει να ήταν άγνωστος στον Κ. Καραθεοδωρή, αφού βρισκόταν σε διαρκή επικοινωνία με την Ευρώπη και, παρά το γεγονός ότι ήταν πλήρως αφοσιωμένος στο έργο του, γνώριζε το αρνητικό κλίμα που είχε αρχίσει να διαμορφώνεται σε βάρος της Ελλάδας. Ο ίδιος μάλιστα ενημέρωνε σχετικά τον Ύπατο Αρμοστή Αριστείδη Στεργιάδη.⁵³ Παρ' όλα αυτά έδωξε και την οικογένειά του ακόμη με καθυστέρηση. Η κόρη του Δέσποινα Καραθεοδωρή-Ροδοπούλου μου διηγείται: «Τρεις ημέρες πριν από την καταστροφή μας έδωξε για τη Σάμο με ένα καϊκι που μετέφερε κριθάρι. Δεν μας μίλησε για τον κίνδυνο, μας είπε απλώς ότι θα πάμε στη Σάμο να περάσουμε λίγες μέρες». Η επιλογή της Σάμου δεν ήταν τυχαία όπως μου εξηγεί: «Η μητέρα μου ήταν επίσης το γένος Καραθεοδωρή και ο πατέρας της μητέρας μου Καραθεοδωρής επίσης, είχε διατελέσει ηγεμών της Σάμου. Οι κάτοικοι τον ε γνώριζαν και τον ενθymούνταν ακόμη. Έτσι χάριν του άλλοτε ηγεμόνος Καραθεοδωρή παρεχώρησαν στη μητέρα μου ένα μικρό σπιτάκι στο οποίο μπορέσαμε να διαμείνουμε όσο μείναμε εκεί»⁵⁴ Και συμπληρώνει: «Πρέπει επίσης να σας πω ότι σε χωριά της Σάμου διασώζονται ακόμη κάποιες πετρόχτιστες βρύσες που είχαν φτιαχτεί από τον Ηγεμόνα Καραθεοδωρή και φέρουν το όνομά του χαραγμένο σε κάποιο σημείο. Τις βρύσες αυτές οι κάτοικοι των χωριών τις διατηρούν και μου τις έδειχναν σε κάποια συνέδρια μαθηματικών που είχα πάει εκεί»⁵⁵.

Είναι προφανές ότι ο Κ. Καραθεοδωρή, παρά την ευφυΐα και την έντονη προσωπικότητα που τον διέκρινε, ήταν τόσο πολύ αφοσιωμένος στο όραμά του, που δεν μπορούσε να πιστέψει

αυτό που συνέβαινε. Δεν τού ήταν εύκολο να αποδεχθεί ότι όλοι αυτοί οι κόποι, όλες αυτές οι θυσίες και τα όνειρα για τον αγαπημένο τόπο της Ανατολής, έμελλε να εξανεμισθούν δια μιας. Περιμένει και επιμένει ως την τελευταία στιγμή. Και όταν πλέον δεν βλέπει διέξοδο, τότε προσπαθεί να διασώσει ό,τι είναι δυνατόν να διασωθεί: Οικογένεια, βιβλία, έπιπλα, σκεύη και όργανα εργαστηρίων, αρχεία, και ό,τι άλλο μπορεί να φυγαδευτεί και να χρησιμοποιηθεί αλλού. Και μόλις που πρόλαβε. Ο ίδιος έφυγε την τελευταία στιγμή, χωρίς να ξέρουμε πότε ακριβώς και με ποιο τρόπο. Από επιστολή σε Γερμανό καθηγητή, φίλο του, προκύπτει ότι έφτασε μετά βασάνων στην Αθήνα περιπλανώμενος από νησί σε νησί και μόλις ένα μήνα αργότερα κατάφερε να δώσει σημαία ζωής στην οικογένειά του⁵⁶.

Προκαλεί επίσης κατάπληξη το γεγονός ότι ποτέ έκτοτε δε μίλησε για το θέμα αυτό στην οικογένειά του. Ρώτησα ξανά και ξανά τη Δέσποινα Καραθεοδωρή –Ροδοπούλου. Δεν θυμάται ποτέ να είχε κάτι για όλα αυτά ο πατέρας. Για άλλα πράγματα τους μιλούσε. Για το θέμα όμως αυτό δεν θυμάται να είχε ποτέ τίποτε. Ρώτησα αν έτυχε να μιλήσει και να πει κάτι για πρόσωπα, όπως ο ύπατος αρμοστής Αρ. Στεργιάδης. Αν τον είδε έκτοτε, αν τον αντάμωσε ποτέ. «Ο πατέρας μου ήξερε ότι ο Στεργιάδης ζούσε στο Παρίσι. Εξάλλου, αν γυρνούσε στην Ελλάδα κινδύνευε. Ο πατέρας πήγε πολλές φορές στο Παρίσι, μα δεν άκουσα να πει ποτέ κάτι για τον Στεργιάδη. Γνωρίζω μόνο ότι στη Σμύρνη τον βοηθούσε πολύ».

Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι δεν έγραψε ποτέ τίποτε γι' αυτό. Και όχι μόνο δεν αφιέρωσε ένα έστω και μικρό κείμενο για την υπόθεση αυτή, όπως έπραξε π.χ. με την Αίγυπτο, για την οποία έγραψε ολόκληρο βιβλίο, αλλά το περίεργο είναι ότι δεν το μνημόνευσε ποτέ και πουθενά. Έτσι όταν καλείται αργότερα να αναμορφώσει το Πανεπιστήμιο Αθηνών, υποβάλλει ολόκληρο υπόμνημα, στο οποίο διακρίνονται με σαφήνεια σκέψεις και αντιλήψεις που κυριαρχούσαν στο Πανεπιστήμιο της Σμύρνης και όμως δεν κάνει καμιά μνεία σ' αυτό. Συχνά επίσης για να τεκμηριώσει τις σκέψεις του προσφεύγει στο συγκριτικό επιχείρημα, επικαλείται συγκριτικά στοιχεία από Γερμανία και άλλες χώρες,

αλλά αποφεύγει με απόλυτη επιμονή να κάνει μια οποιαδήποτε αναφορά ή νύξη στο Πανεπιστήμιο της Σμύρνης. Είναι σαν να μην υπήρξε ποτέ. Σαν να μην άκουσε ποτέ κάτι γι' αυτό. Το ίδιο και όταν καλείται να αναμορφώσει το νεοσύστατο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, που έμελλε τελικά να μείνει «το δεύτερο εν Ελλάδι»: Ούτε και τότε δεν αναφέρει το Πανεπιστήμιο Σμύρνης πουθενά. Μολονότι είναι δύσκολο να ερμηνεύσεις σιωπές, είναι προφανές ότι ο Κ. Καραθεοδωρή, ο άνθρωπος που τόσα πολλά και δύσκολα τόλμησε στη ζωή του, με έναν περίεργο και αινιγματικό τρόπο, τόλμησε το ακόμη δυσκολότερο: Τη σιωπή. Επεξεργάστηκε προφανώς βαθιά το θέμα μέσα του και με στρατιωτική γενναιότητα αποφασίζει να σιωπήσει. Ήταν η τελευταία φάση του οράματος (ή δράματος): Η σύλληψη, η προσπάθεια, η ματαίωση και τέλος η σιωπή.

Αυτό δεν σημαίνει ότι τον άφησε ανεπηρέαστο. Όποιος μελετά τον Κ. Καραθεοδωρή του 1919-22 και του 1929-32, διαπιστώνει μεγάλες διαφορές. Την δεύτερη φορά έχουμε έναν καλό διαχειριστή των υποθέσεων και των πραγμάτων, έναν οργανωτικό και αποτελεσματικό διεκπεραιωτή που διευθετεί τα πάντα με σύνεση, κρίνει και αποφαινεται με αποφασιστικότητα και ορθολογισμό, δεν υπάρχει όμως εκείνος ο ενθουσιασμός της πρώτης περιόδου, είναι σαν να του λείπει κάτι. Του λείπει το όραμα.

4. Ερμηνεία της ίδρυσης του Πανεπιστημίου: Ο χρόνος, ο τόπος, ο ρόλος

Όσο κι αν φαίνεται ίσως εκ πρώτης όψεως παράδοξο, τα τρία αυτά στοιχεία ίδρυσης του Πανεπιστημίου, ο χρόνος, ο τόπος και ο ρόλος, συνδέονται μεταξύ τους στενότερα και απορρέουν από μια κοινή αφετηρία: Το απώτερο όραμα του ιδρυτή του. Από το όραμα αυτό, για το οποίο θα γίνει εκτενώς λόγος παρακάτω, προσδιορίζονται και τα τρία αυτά στοιχεία και διαπνέεται το Πανεπιστήμιο στο σύνολό του. Για το λόγο αυτό, η σύλληψη της ουσίας και το βαθύτερο νόημα της αποστολής του Πανεπιστημίου μπορούν να γίνουν κατανοητά, μόνο με την αποκάλυψη του οράματος αυτού. Κι αυτό που είναι ιδιαίτερα σημαντικό κατά

την άποψή μας, δεν είναι τόσο η ίδρυση ενός δεύτερου Πανεπιστημίου στη χώρα, αλλά ο σκοπός για τον οποίο ιδρύθηκε και η αποστολή που καλείται να εκπληρώσει.

4. 1. Ο χρόνος

Ο χρόνος ίδρυσης του Πανεπιστημίου της Σμύρνης τεκμηριώνεται από επίσημα έγγραφα και δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Εκείνο όμως που μας ενδιαφέρει εδώ, είναι πότε (ο χρόνος) και από ποιον συλλαμβάνεται το όραμα «του δευτέρου εν Ελλάδι πανεπιστημίου». Πότε δηλαδή συνειδητοποιείται η ανάγκη για πρώτη φορά και ποιοι λόγοι οδηγούν σ' αυτήν. Βεβαίως από τα επίσημα έγγραφα και τα λοιπά στοιχεία προκύπτει ότι ο Ελ. Βενιζέλος κάλεσε τον Κ. Καραθεοδωρή και του έκανε λόγο για δεύτερο Πανεπιστήμιο, γεγονός που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Εξ αυτού όμως δεν συνάγεται αναγκαστικά ότι ο πρώτος εμπνευστής «του δευτέρου εν Ελλάδι πανεπιστημίου» είναι ο ίδιος ο Ελ. Βενιζέλος. Είναι πολύ πιθανόν ο Καραθεοδωρή να είχε κάνει νύξη στον Ελ. Βενιζέλο σε κάποια παλαιότερη συνεργασία τους και αργότερα, ο οξυδερκής πολιτικός, βλέποντας ότι ήρθε πλέον το πλήρωμα του χρόνου, καλεί τον Κ. Καραθεοδωρή και του αναθέτει το δύσκολο αυτό έργο. Κατά την άποψή μας δεν πρόκειται δηλαδή για μια σκέψη που διαμορφώθηκε εκείνη τη στιγμή από τον Κ. Καραθεοδωρή με αφορμή το γεγονός της ανάθεσης, αλλά για παλαιότερο όνειρό του.

Η υπόθεση αυτή επιβεβαιώνεται από τον ίδιο τον Κ. Καραθεοδωρή, ο οποίος στις 18 Οκτωβρίου 1920, απευθυνόμενος από τη Σμύρνη σε συνάδελφό του καθηγητή, για να του προτείνει θέση στο νέο Πανεπιστήμιο, αρχίζει την επιστολή του ως εξής: «*Φίλε κ. Μπουγιούκα, Τέλος πάντων (προφανώς εννοεί επιτέλους) πραγματοποιείται το προπολεμικόν σχέδιόν μου, του δευτέρου εν Ελλάδι Πανεπιστημίου. Ιδρύεται δε εν Σμύρνη. Θα ήτο μέγαλον ευεργέτημα και σημαντική βοήθεια εάν ηθέλατε και ηδύνασθε να έλθητε και να προσφέρετε την επιστήμην σας προς το έργον τούτο, το οποίον είναι προωρισμένον να διαχύσει τα φώτα του πολιτισμού εις την Ασιατικήν Ελλάδα και εις τα μέρη της Θράκης και της Μακεδονίας*⁵⁷». Το σχέδιο λοιπόν κατά την

ομολογία του Κ. Καραθεοδωρή είναι παλιό και ανάγεται σε περίοδο πριν από τον πόλεμο.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η τελευταία φράση της επιστολής: «*Τα υπομνήματα τα οποία μοι εστείλατε προ του μεγάλου Πολέμου έχω πάντοτε υπ' όψιν και μοι είναι πολύτιμα, όπως και οι κατάλογοι των διαφόρων αμερικανικών πανεπιστημίων*»⁵⁸. Με βάση την ακροτελεύτια αυτή φράση τίθενται μερικά κρίσιμα ερωτήματα, όπως: Τι διεμήφθη μεταξύ των δύο ανδρών στην προ «του μεγάλου Πολέμου» επικοινωνία τους; Σχετίζεται άραγε η ανταλλαγή αυτή απόψεων (και ενδεχομένως η αποστολή υλικού) με την ίδρυση του «*δευτέρου εν Ελλάδι Πανεπιστημίου*»; Είναι απλή σύμπτωση ότι η επιστολή αρχίζει με αναφορά στο προ του πολέμου σχέδιον ή μήπως ο Κ. Καραθεοδωρή το είχε εκμυστηρευθεί από τότε στο συνάδελφό του, οπότε και νομιμοποιείται να τον παραπέμψει στην τότε συζήτηση με την έναρξη της επιστολής;

Αξίζει να επιστρέψουμε ξανά στη φράση «*το προπολεμικόν σχέδιό μου*». Ο Κ. Καραθεοδωρή γράφει «*το προπολεμικόν σχέδιό μου*». Δεν γράφει το σχέδιον της ελληνικής κυβερνήσεως, ούτε το σχέδιο του Ελ. Βενιζέλου ή οποιουδήποτε άλλου, αλλά το «*σχέδιόν μου*». Αυτό για τον ακριβοδίκαιο και εντιμότατο Κ. Καραθεοδωρή, που συνήθιζε να εκφράζεται πάντα με με μαθηματική ακρίβεια και απόλυτη επιστημονική εντιμότητα, είναι αρκετό για τον μελετητή. Ίσως όμως έχει σημασία ακόμη και ο τρόπος με τον οποίο διατυπώνεται ολόκληρη η φράση: «*Το προπολεμικόν σχέδιό μου του δευτέρου εν Ελλάδι Πανεπιστημίου*». Δεν γράφει π.χ. το σχέδιόν μου περί ιδρύσεως του δευτέρου εν Ελλάδι Πανεπιστημίου. Σχέδιο δηλαδή δεν φαίνεται να είναι αυτή ταύτη η ίδρυση του Πανεπιστημίου, το σχέδιο εμφωλεύει στη βαθύτερη σκέψη του και δεν αποκαλύπτεται εδώ -ίσως είναι μάλιστα γνωστό στον παραλήπτη της επιστολής καθηγητή Μπουγιούκα και δεν χρειάζεται καν να επαναληφθεί ξανά- και απλώς η πραγμάτωσή του προϋποθέτει την ίδρυση του Πανεπιστημίου.

Αν δεχθούμε αυτή την ερμηνεία, σημαίνει ότι πρώτος Κ. Καραθεοδωρή είχε αρχίσει τουλάχιστον πριν από τον πόλεμο να

διαμορφώνει ένα γενικότερο και συνολικό σχέδιο-όραμα που συνδέεται με τόπο και αποστολή και αυτό θα φανεί παρακάτω. Γι' αυτό το όραμα εγκαταλείπει την περίοπτη θέση του Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου και προσφέρεται να αναλάβει το δύσκολο έργο της ίδρυσής του. Δεν πρόκειται ουσιαστικά για την ανταλλαγή μιας θέσεως με μια άλλη, αλλά θυσιάζει τη θέση του στο Βερολίνο χάριν ενός μεγάλου οράματος που φαίνεται να εμφολεύει στη σκέψη του αρκετά χρόνια πριν.

4. 2. Ο τόπος

Σε ό,τι αφορά τον τόπο ίδρυσης, ο Ελ. Βενιζέλος σε επίσημη συνεδρίαση της Βουλής των Ελλήνων για το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, ανέφερε το 1929 τα ακόλουθα: «*απεφάσισε (εννοεί η κυβέρνησή του) να προβή όχι απλώς εις την ίδρυσιν δευτέρου, αλλά και τρίτου Πανεπιστημίου. (...) Εκαλέσαμεν λοιπόν τον κ. Καραθεοδωρή και του είπαμε: Αυτά τα δύο Πανεπιστήμια μας χρειάζονται να γίνουν, σε θεωρούμεν ότι είσαι ο καταλληλότερος να μας τα οργανώσεις. Νομίζομεν ότι είναι καλύτερον να αρχίσεις από την Σμύρνην και κατόπιν να φθάσης εις την Θεσσαλονίκη, αλλά θέλομεν να μας πης την γνώμην σου. Ευρέθη και αυτός σύμφωνος και είπεν ότι πρέπει να αρχίσομεν από την Σμύρνην*»⁵⁹.

Από τον τρόπο ωστόσο που ο Κ. Καραθεοδωρή συντάσσει το υπόμνημά του, δεν στοιχειοθετείται η θέση αυτή του Βενιζέλου. Η απάντηση δηλαδή δεν δίνεται σε ένα συγκεκριμένο και διαζευκτικό ερώτημα, Σμύρνη ή Θεσσαλονίκη, ποιο και με ποια σειρά. Γίνεται λόγος για ένα Πανεπιστήμιο και ο «τόπος» φαίνεται να είχε αφεθεί στην κρίση του Καραθεοδωρή⁶⁰. Έτσι μόνο δικαιολογείται γιατί στο υπόμνημά του δεν αναφέρεται συγκριτικά στις δύο πόλεις, αλλά προβαίνει σε μια γενική εποπτεία του χώρου, μέσα από την οποία διαπιστώνει, ότι «*βαθμιδόν και κατ' ολίγον, ... αι Αθήναι, η προ εκατονταετίας αθλία πολίχνη, κατέστη δυνατόν να αντικαταστήσουν όλα τα κέντρα του ελληνισμού, τα οποία ήκμαζον πρότερον (...) προς βλάβην της Κωνσταντινουπόλεως και των άλλων εστιών του ελληνισμού της άλλοτε...*»⁶¹. Για το λόγο αυτό θεωρεί ότι δεν μπορεί να συνεχι-

στεί αυτή η διαρκής συγκέντρωση της πολιτιστικής και πνευματικής ζωής σε ένα και μόνο κέντρο⁶² και θα αποφανθεί τελικώς ως εξής: «*Εάν εξαιρέσωμεν την Κωνσταντινούπολιν, ήτις ευρίσκεται εκτός του βασιλείου, όπου όμως θα χρειασθή όσον οίον τε τάχιστα, να δημιουργήσωμεν ελληνικόν Πανεπιστήμιον δεν θα έχωμεν εκλογήν, ειμή μεταξύ της Θεσσαλονίκης, της Σμύρνης ή μιας των παρακτίων της (εννοεί Μικράς) Ασίας νήσων*⁶³. Ως πιθανή νήσος αναφέρεται στη συνέχεια η Χίος⁶⁴. Βέβαια όταν και άλλα ακόμη σχολεία και σχολές κοινοτικού ή ιδιωτικού χαρακτήρα, σχολεία ή σχολές άλλων χωρών (Γαλλίας, Γερμανίας, Ιταλίας, κλπ.) μικρότερης ή μεγαλύτερης εμβέλειας, όλα ωστόσο συνέβαλαν στην πνευματικότητα του ελληνισμού και έδειχναν από τη δική τους πλευρά την οικονομική και την πολιτιστική άνθιση της Σμύρνης και παρείχαν καλές προϋποθέσεις για την ευδοκίμηση του Πανεπιστημίου. Η απόφαση λοιπόν για την ίδρυση ελληνικού Πανεπιστημίου στη Σμύρνη κρίνεται και από αυτήν την άποψη ενδιαφέρουσα.

4. 3. Ο ρόλος

Εκείνο που κυρίως έστρεψε το ενδιαφέρον μας στη μελέτη του κοινωνικού φαινομένου “ίδρυση ελληνικού Πανεπιστημίου στη Σμύρνη” ήταν το έμβλημα που είχε επιλέξει ο Κ. Καραθεοδωρή, «ΦΩΣ ΕΞ ΑΝΑΤΟΛΩΝ». Ένα τέτοιο έμβλημα προϋποθέτει ότι το φως που αλληγορικά υποδηλώνεται εδώ είναι διαφορετικό και άρα αξίζει ιδιαίτερης προσοχής. Με αυτό το «ερμηνευτικό κλειδί» αναζητήθηκε η ανάλυση, η ερμηνεία και η κατανόηση του φαινομένου. Και στο σημείο αυτό είναι πολύ διαφωτιστικός ο ίδιος ο Κ. Καραθεοδωρή. Στην ημιτελή δυστυχώς αυτοβιογραφία του γράφει: «*Εγεννήθην {...} εξ Ελλήνων γονέων, των οποίων οι συγγενείς είχαν προέλθει από μακρού χρόνου εις επαφάς μετά του δυτικού κόσμου. Εξ αυτού του λόγου, ανεστράφην, από τρυφεράς ηλικίας μετά πολλών και διαφόρων λαών, ως και μετά πολιτιστικών κύκλων, ευρέως απ’ αλλήλων διίσταμένων*»⁷¹.

Αξίζει εδώ να επιμείνουμε σε δύο στοιχεία:

α) Ο ίδιος επισημαίνει τη γέννησή του εξ «Ελλήνων γονέ-

ων» οι οποίοι όμως είχαν έλθει «από μακρού χρόνου εις επαφάς μετά του δυτικού κόσμου». Σ' αυτή τη φράση υπολανθάνει όχι απλώς μια διαφοροποίηση ανάμεσα στους Έλληνες και το δυτικό κόσμο, αλλά μια αντιδιαστολή, μέσα από την οποία οι Έλληνες γονείς και προφανώς η Ελλάδα γενικότερα, τοποθετείται στην Ανατολή και αντιδιαστέλλεται από τη Δύση. Με τον τρόπο αυτό φαίνεται να αποδέχεται τη διαφορά ανάμεσα στην σκέψη και τον πολιτισμό της Ανατολής από τον αντίστοιχο της Δύσης⁷². Τούτο μάλιστα υπογραμμίζεται απλώς ως διαφορά, χωρίς υποψία αξιολόγησης, χωρίς διάθεση ιεράρχησης των πολιτισμών και κυρίως χωρίς διάθεση απαξίωσης και υποβάθμισης του ενός ή του άλλου, γι' αυτό χρησιμοποιεί την ουδέτερη αξιολογικώς φράση «ευρέως απ' αλλήλων διϊσταμένων». Τούτο εξάλλου προϋποτίθεται κατά κάποιον τρόπο από το δεύτερο στοιχείο.

β) Ο Κ. Καραθεοδωρή υπογραμμίζει ένα δεύτερο στοιχείο, ότι δηλαδή από πολύ νωρίς («από της τρυφεράς του ηλικίας») είχε έλθει σε επαφή «μετά πολιτιστικών κύκλων, ευρέως απ' αλλήλων διϊσταμένων». Ο ίδιος λοιπόν διαισθάνεται ότι προέρχεται από μια υβριδική σύνθεση πολιτισμών, με αποτέλεσμα να έχει εθιστεί στη διαφορά από πολύ νωρίς, να έχει μάθει να σέβεται και να αποδέχεται την «ετερότητα» και να έχει διαμορφώσει θετική στάση απέναντι στους «άλλους», ανεξάρτητα από τη δική τους «ταυτότητα». Είναι προφανές ότι αυτή η αποδοχή της «ετερότητας» ενσωματωμένη πλέον ως συστατικό στοιχείο της δικής του «ταυτότητας» προσδιόρισε ουσιαδώς τη συμπεριφορά και τη στάση του Κ. Καραθεοδωρή, επηρέασε αναντίρρητα την κοσμοθεωρία του και αποτελεί την πεμπτουσία του οράματός του για το Πανεπιστήμιο της Σμύρνης. Εξάλλου αν η λεπτή αυτή διάκριση ανάμεσα στον κόσμο της Ανατολής και της Δύσης, καθώς επίσης και η ανατροφή του μέσα σε πολιτισμικές συνθήκες «ευρέως διϊστάμενες απ' αλλήλων» δεν είχαν ιδιαίτερη σημασία και δεν είχαν επηρεάσει την προσωπικότητα, τη ζωή και το έργο του, δεν θα υπήρχε λόγος τα στοιχεία αυτά να μνημονεύονται στην αυτοβιογραφία του. Το γεγονός μάλιστα ότι προτάσσονται όλων των άλλων, δεν μπορεί να παραμείνει σημειολογικά αδιάφορο. Ο ίδιος θεωρεί ότι προσδιορίζουν τη ζωή και τη δράση του, γι' αυτό

και αρχίζει την αυτοβιογραφία του με αυτά.

Τα δεδομένα αυτά συμβάλλουν στην αποκάλυψη των κυριοτέρων στοιχείων που περιέχει το «σχέδιόν» του, το νόημα του οποίου εκτείνεται πέρα από την ίδρυση ενός Πανεπιστημίου απλώς. Δεν πρόκειται δηλαδή εδώ για ένα Πανεπιστήμιο με αποστολή μόνο τη διδασκαλία και την έρευνα και την προαγωγή της επιστήμης. Αυτά ενυπάρχουν στο ρόλο του, όπως και για κάθε άλλο Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα. Οι συνθήκες μάλιστα, τις οποίες με πολύ μεράκι φρόντισε να δημιουργήσει ο Κ. Καραθεοδωρή, με την άριστη βιβλιοθήκη, τα ιατρικά και τα λοιπά εργαστήρια, τους πειραματικούς σταθμούς, τα αγροκήπια και τις άλλες υποδομές, δείχνουν ότι απέδιδε μεγάλη σημασία όχι μόνο στην θεωρητική, αλλά κυρίως στην πρακτική πλευρά των ζητημάτων με την προαγωγή της εφαρμοσμένης έρευνας, που τόσο ανάγκη είχε ο τόπος. Όλα αυτά λοιπόν που με τόση έμφαση τονίζονται στο αρχικό υπόμνημα του Κ. Καραθεοδωρή, αρχίζουν να παίρνουν σάρκα και οστά στο Πανεπιστήμιο της Σμύρνης, το οποίο απέβλεπε, πέραν όλων των άλλων, στην αναδιοργάνωση της οικονομικής ζωής με τη βελτίωση της καλλιέργειας και των άλλων πλουτοπαραγωγικών πηγών, την προστασία της υγείας των κατοίκων, την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής και την βελτίωση του πνευματικού επιπέδου.

Όμως όλα αυτά μπορεί να τα προσφέρει κάθε οργανωμένο και εξοπλισμένο Πανεπιστήμιο. Πέραν όλων αυτών στο Πανεπιστήμιο της Σμύρνης υπάρχει κάτι το ιδιαίτερο και το οποίο φαίνεται να αποτελεί το κυριότερο στοιχείο του σχεδίου Καραθεοδωρή: Πρόκειται για την έμφασή του στην παράδοση και τον πολιτισμό, στοιχείο από το οποίο αναμένεται να ανατείλει το «φως εξ Ανατολών». Η αναγνώριση αυτή, ο σεβασμός και η προαγωγή του συγκεκριμένου πολιτιστικού χώρου γίνεται σαφής και θεματοποιείται από την ακόλουθη φράση, που δεν πρέπει να περάσει απαρατήρητη: *«Ευρισκόμεθα επί τόπου πολιτισμού αρχαιοτάτου, όπερ σημαίνει, ότι δεν θα είμεθα εις τας κινήσεις μας ελεύθεροι, όσον θα ήτο δυνατόν εις χώραν καθ' ολοκληρίαν παρθένον, ως η Αυστραλία ή η Νότιος Αφρική»*⁷³.

Ο έμπειρος πανεπιστημιακός γνωρίζει περισσότερο παντός

άλλου, ότι ένα ίδρυμα δεν μπορεί να υπάρξει και να προοδεύσει, αν δεν διασυνδεθεί με την περιβάλλοντα χώρο, τον πολιτισμό και την παράδοση της περιρρέουσας κοινωνίας. Και το ερώτημα που ανακύπτει εδώ είναι ποιος από όλους τους πολιτισμούς της περιοχής θα καλλιεργηθεί και θα προαχθεί μέσω του Πανεπιστημίου; Επ' αυτού δεν υπάρχουν διλήμματα. Απεναντίας υπάρχουν ξεκάθαρες θέσεις οι οποίες επιδρούν καθοριστικά στην ίδρυσή του: Δεν απορρίπτεται καμιά κουλτούρα, γίνεται σεβαστή η «ετερότητα» των πολιτισμών και εμμονή στη διατήρηση, την καλλιέργεια και την προαγωγή όλων είναι σαφής. Αυτός κυρίως είναι ο ρόλος που οδήγησε τον Κ. Καραθεοδωρή να επιλέξει ως τόπο του Πανεπιστημίου τη Σμύρνη: Η ποικιλότητα των πολιτισμών. Ο ίδιος προφανώς λόγος δίνει το προβάδισμα στην «Κωνσταντινούπολιν, ήτις όμως ευρίσκεται εκτός του βασιλείου, όπου όμως θα χρειασθή όσον οίον τε τάχιστα», να ιδρυθεί άλλο Πανεπιστήμιο. Για τον ίδιο επίσης λόγο δεν επιθυμεί να καλυφθεί το κενό με ίδρυση νέων Τμημάτων και Σχολών στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. «*Η λύσις αύτη*» γράφει, «*παρουσιάζει μεταξύ των άλλων απροσφοροτήτων, την εισαγωγήν εις την διδασκαλίαν του εθνικού πανεπιστημίου στοιχείου ξένου, προερχομένου εις αντίθεσιν με τον παρόντα αποκλειστικώς ελληνικόν χαρακτήρα, τον οποίον πάση θυσία πρέπει να διατηρήσει το ίδρυμα τούτο*»⁷⁴. Υπάρχει δηλαδή φόβος, ότι το ίδρυμα αυτό με την παράδοση που το διακρίνει –και η οποία κατά τον Κ. Καραθεοδωρή πρέπει να συνεχιστεί-, θα ασκήσει αφομοιωτική πολιτιστική επίδραση και δεν θα είναι σε θέση να αγκαλιάσει όλο αυτό τον αλλοδαπό πληθυσμό και να οικοδομήσει συνθέτοντας μέσα από την ετερότητα των πολιτισμών και των παραδόσεων.

Και ο οραματιστής Κ. Καραθεοδωρή, για να τεκμηριώσει τη σκέψη του μέσα από την ίδια την ελληνική πραγματικότητα, ανατέμνει το παρελθόν υπογραμμίζοντας εσφαλμένες κατά την κρίση του επιλογές: «*Η επάνοδος εις την ελληνικήν αρχαιότητα, κίνημα άλλωστε τεχνητόν από πολλάς επόψεις και συχνά διασχίζομενον από αντίθετα ρεύματα έσχε, εξ αντιθέτου την δυσάρεστον συνέπειαν, ότι απεμάκρυνε την Ελλάδα πέραν του δέοντος από του σλάβους και ανατολίτας γείτονάς της. Τοιουτοτρόπως*

συναντώμεν σήμερον εν Αθήναις άνδρας διακρινομένους εις πάντας σχεδόν τους κλάδους της ανθρώπινης δραστηριότητος, προπαντός αρχαιολόγους και φιολόγους πρώτης τάξεως, ουχ ήττον όμως ουδένα μέγαν ανατολιστήν, κανένα επίσης εγκύρου ονόματος όστις να έχη επιληφθεί του έργου επιγνώσεως του σλαβικού κόσμου εν όλη αυτού τη πολυσχιδή εκφάνσει»⁷⁵ Εδώ φαίνεται για μια ακόμη φορά, με τον πιο εύγλωττο και κατηγορηματικό τρόπο, η περιφρόνηση των Ελλήνων σε κάθε τι το «Ανατολικό» και η αμετροέπεια με την οποία στράφηκαν προς την Εσπερία. Να σημειωθεί επίσης ότι το μεγαλύτερο μέρος του υπομνήματός του αφιερώνεται στο να καταδείξει την πραγματικότητα αυτή και να τεκμηριώσει την ανάγκη για ίδρυση Σχολής ανατολικών γλωσσών και ανατολικού πολιτισμού, με διδασκαλία της τουρκικής, αραβικής, περσικής, αρμενικής, αρχαίας και νέας εβραϊκής και την εκπαίδευση δασκάλων στις γλώσσες αυτές.

Είναι προφανές ότι ο ίδιος δεν αισθάνεται κανενός είδους κατωτερότητα για τις ρίζες του που απλώνονται στην Ανατολή, και φυσικά, ούτε για τις ρίζες των άλλων ανεξάρτητα από τον γεωγραφικό και τον πολιτισμικό χώρο από τον οποίο προέρχονται και προς τον οποίον εκτείνονται. Γι' αυτό και αποφαινεται υπέρ της ισότιμης συνύπαρξης και της διασταύρωσης του «Ανατολικού» με το «Δυτικό»: «Πρέπει να διασώσομεν μεταξύ των ελλήνων την επιστημονικήν γνώσιν των σλαβικών και των ανατολικών γλωσσών, ως επίσης και των γλωσσών της Δύσεως, και να βασίσομεν την σπουδήν ταύτην επί αυτής της ιστορίας, των ηθών, της θρησκείας και της νομοθεσίας των εν λόγω λαών»⁷⁶. Η ανατολή λοιπόν πρέπει να έλθει σε επαφή και με τη δύση. Το «φως εξ ανατολών» αποκτά ιδιαίτερο νόημα και σημασία διασταυρούμενο με τον δυτικό πολιτισμό και ο ρόλος αυτός ανατίθεται στο Πανεπιστήμιο.

Κατά τον ίδιο τρόπο όταν ο Κ. Καραθεοδωρή γράφει ότι «η Σμύρνη είναι το κέντρον, οπόθεν θα ακτινοβολήσει κάποτε, εις το προσεχές μέλλον, η επιρροή του ελληνισμού προς την μουσουλμανικήν Ασίαν, δεν έχει κατά νουν καμιά μονομερή επίδραση και επιρροή. Και είναι ακριβώς σ' αυτό το κρίσιμο σημείο, που διαφοροποιείται η άποψη αυτή του Κ. Καραθεοδωρή από τη

φράση του Ελ. Βενιζέλου, «*η Ελλάς πρέπει να εκπολιτίσει την Μικράν Ασίαν*»⁷⁷. Η άποψη του πολιτικού προϋποθέτει διαβάθμιση των πολιτισμών, μέσα από την οποία κάποιοι τοποθετούνται υψηλότερα, καλλιεργούνται και διαχέονται προς την κατεύθυνση των άλλων, τους οποίους καλούνται να εκτοπίσουν και να αντικαταστήσουν, επειδή οι μεν είναι ανώτεροι και οι άλλοι κατώτεροι. Η άποψη αυτή ενισχύεται και από άλλο σημείο του υπομνήματος: «*Κατά τον τρόπον αυτόν, θα επιτευχθεί δραστηρίωσις της αμοιβαίας κατανοήσεως διαφορετικών λαών, διαβιούντων επί του αυτού εδάφους*»⁷⁸. Επομένως δεν πρόκειται να παραγκωνιστεί ή να καταπνιγεί οποιοσδήποτε πολιτισμός, αλλά στην συνείδηση του Κ. Καραθεοδωρή μέλλεται να συνυπάρξουν. Όλοι οι λαοί πρέπει να ενσωματωθούν στην ελληνική κοινωνία και να μπορούν να μετέχουν ενεργά σ' αυτήν. Διαφορετικά ελλοχεύει ο κίνδυνος της περιθωριοποίησης και του απομονωτισμού με τη δημιουργία «γκέτο». Για το λόγο αυτό ο Κ. Καραθεοδωρή δεν παραλείπει να προτείνει «... *όπως παράσχομεν εις τας ξένας μειονοτήτας τα μέσα να εισδύσουν εις το πνεύμα του ελληνικού πολιτισμού*»⁷⁹.

Είναι προφανές ότι με την θέση του αυτή ο Κ. Καραθεοδωρή θεμελιώνει ουσιαστικά το μοντέλο της ενσωμάτωσης, της πολιτιστικής και πολιτικής ένταξης δηλαδή των μειονοτήτων στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Σύμφωνα με τη σχετική θεωρητική ανάλυση διακρίνονται τρία μοντέλα: Το μοντέλο της αφομοίωσης, το εθνικο-απομονωτικό μοντέλο και το μοντέλο της ενσωμάτωσης. Το πρώτο δεν αναγνωρίζει την ιδιαιτερότητα και δεν σέβεται τον πολιτισμό και την παράδοση των μειονοτήτων. Λειτουργεί και τους αντιμετωπίζει ισοπεδωτικά, σαν να είναι προϊόντα της κουλτούρας στην οποία ζουν, σαν να μην κουβαλάνε μέσα τους τίποτε το διαφορετικό. Το εθνικο-απομονωτικό πράττει ακριβώς το αντίστροφο. Η μειονότητα κλείνεται στον εαυτό της, αγνοεί τον πολιτισμό που την περιβάλλει, σαν να ζει στη δική της ιδιαίτερη πατρίδα. Δημιουργείται λοιπόν ένα «γκέτο» και οι δύο πληθυσμοί απλώς συνυπάρχουν ο ένας δίπλα στον άλλο, χωρίς καμιά επαφή μεταξύ τους, στις περισσότερες περιπτώσεις μάλιστα ο ένας υποβλέπει και υπονομεύει τον άλλο. Στο

μοντέλο της ενσωμάτωσης οι πληθυσμοί αναγνωρίζουν και σέβονται ο ένας τον άλλο. Η χώρα υποδοχής των μειονοτήτων αξιώνει από τους πολίτες της μειονότητας να ενστερνιστούν τους κανόνες της κοινωνικής οργάνωσης στην οποία ζουν και τους δίνει την ευκαιρία να αποκτήσουν τα προσόντα, τις ικανότητες και τις δεξιότητες εκείνες που απαιτούνται για την ομαλή ένταξη και τη λειτουργία τους μέσα στο κοινωνικό σύνολο ως ενεργοί πολίτες. Κατά τον ίδιο τρόπο αναγνωρίζει όμως σ' αυτούς το δικαίωμα να διατηρήσουν την δική τους ιδιαιτερότητα, τη δική τους κουλτούρα και τη δική τους γλώσσα και τους βοηθά προς την κατεύθυνση αυτή. Εκείνο που φάνηκε δύσκολο να κατανοηθεί και κυρίως να τεθεί σε εφαρμογή ήταν το μοντέλο της ενσωμάτωσης. Όμως ο Κ. Καραθεοδωρή είχε κατανοήσει πολύ νωρίς ότι ο σεβασμός της δικής μου κουλτούρας και ιδιαιτερότητας διέρχεται μόνο μέσα από τον δικό μου σεβασμό στην κουλτούρα και την ιδιαιτερότητα του «άλλου». Έτσι, είχε αφομοιώσει τα ευεργετικά πλεονεκτήματά του και ζητούσε την πολιτική του εφαρμογή στην πράξη.

Οι πολιτιστικές αυτές θέσεις προσδιορίζουν το πολιτικό περιεχόμενο της πρότασης Καραθεοδωρή. Μέσα δηλαδή από τη θετική «στάση» απέναντι στους «άλλους» και την ισότιμη αναγνώριση της ποικιλομορφίας των εθνοτήτων και των πολιτισμών, προδιορίζεται η πολιτική θέση απέναντι στις μειονότητες και διαμορφώνεται το γενικότερο πολιτικό κλίμα της περιοχής: *«Σπουδαίαι μειονότητες τουρκικαί, σλαβικαί, ιουδαϊκαί και λεβαντινικαί θα κατοικούν εις το μέλλον εντός των συνόρων του ελληνικού βασιλείου και δια παντός τρόπου θα συμμετέχουν ενεργώς εις την δημοσίαν ζωήν και την ανάπτυξιν της χώρας. Όθεν τα πάντα συντρέχουν εις το συμπέρασμα ότι το βασίλειον της Ελλάδος δεν δύναται πλέον να αδιαφορή ως μέχρι τούδε έπραξε, δια τον ανατολικόν κόσμον, καθώς επίσης και ότι η μόρφωσις μεγάλων κατηγοριών προσώπων, γνωριζόντων κατά βάθος τα προβλήματα αυτού, τα οποία προκύπτουν από την συνάντησιν εντός του αυτού στενού χώρου του ευρωπαϊκού και του ασιατικού πολιτισμού αποτελεί μίαν των πρωταρχικής σημασίας ανα-*

γκαιοτήτων της παρούσης καταστάσεως»⁸⁰.

Είναι ακριβώς το σημείο, όπου το πολιτιστικό και το πολιτικό στη συνείδηση του Κ. Καραθεοδωρή όχι απλώς εμπλέκονται, αλλά συνυπάρχουν σε μια ενιαία και αδιάσπαστη ενότητα. Αν λοιπόν θέλει κανείς να επιτύχει κάποιους συγκεκριμένους πολιτικούς στόχους, όπως η ειρηνική συνύπαρξη των λαών, πρέπει να οδηγηθεί σ' αυτούς μέσα από τον ανάλογο πολιτιστικό διαποτισμό των συνειδήσεων. Επ' αυτού ο Κ. Καραθεοδωρή είναι σαφής: *«Κατά τον τρόπον αυτόν, θα επιτευχθεί δραστηρίως της αμοιβαίας κατανοήσεως διαφορετικών λαών, διαβιούντων επί του αυτού εδάφους, άτε προϋπόθεσις αναγκαία, ίνα δυνηθεί η Ανατολή, ύστερα από τόσους αιώνας πάλης, να επαναρχίση να ζει ζωήν κανονικήν»* (λέγε ειρηνικήν)⁸¹.

Εδώ αποκαλύπτεται οριστικά πλέον η πεμπτουσία του σχεδίου του: Ειρήνη και ειρηνική συνύπαρξη. Δεν ζητά μόνο την ανάδειξη του πολιτισμού της Ανατολής (φως εξ ανατολών) και τη διασταύρωσή του με τον πολιτισμό της Δύσης. Πέραν τούτου βασικό σκοπό αποτελεί η ειρηνική συνύπαρξη των λαών. Και στην επίτευξή του δεν οδηγείται με την «κάθαρση» των πληθυσμών, ούτε με την απομόνωση των εθνοτήτων ή την αναγκαστική αφομοίωσή τους, αλλά με την ενεργητική συμμετοχή όλων στα κοινωνικά δρώμενα και την *«αμοιβαία κατανόηση διαφορετικών λαών, διαβιούντων επί του αυτού εδάφους»*. Ίσως μάλιστα ο πόνος που ασφαλώς του προκάλεσε η πολιτική των Νεότουρκων με τους διωγμούς των Αρμενίων και των άλλων μειονοτήτων, με τις εκτοπίσεις και τις σφαγές, έδωσε το έναυσμα και τον βοήθησε να καταστρώσει και να θέσει σε εφαρμογή το «προπολεμικόν σχέδιόν του». Και ήταν δικό του. Γι' αυτό και ταυτίστηκε μαζί του τόσο πολύ.

Βεβαίως ο οραματιστής Καραθεοδωρή δεν παραβλέπει τον τεχνοκράτη και ρεαλιστή Καραθεοδωρή. Και ο ρεαλιστής Καραθεοδωρή γνωρίζει ότι έχει να αναμετρηθεί με συμφέροντα. Γι' αυτό συνεχίζει: *«η αληθής κινητήριος δύναμις της προσεγγίσεως των λαών έγκειται εις την κοινότητα των συμφερόντων»*⁸². Πιστεύει ότι τα πράγματα δεν μπορούν να αφεθούν στην τύχη,

πρέπει να ληφθούν μέτρα και ως το πλέον κατάλληλο θεωρεί την παιδεία. Δεν παραβλέπει αυτό που προαναφέρθηκε *«την κοινότητα των συμφερόντων»*, αλλά αυτό δεν τον αποτρέπει από το να πιστεύει ταυτόχρονα και στη δύναμη της παιδείας: *«Εν των κυρίων μέσων, τα οποία έχομεν εις την διάθεσίν μας δια να κατευθύνομεν την κίνησιν ταύτην και δια να μη αφήσομεν την τύχην να οδηγήσει μόνη τα πράγματα, συνίσταται εις την δημιουργίαν κέντρων σπουδών και παιδείας, καταλλήλων να αναπτύξουν τας φυσικάς σχέσεις, τας οποίας θα κληθή να αποκαταστήση η Ελλάς με άπαντας τους γείτονάς της»*⁸³ Και συνεχίζοντας γίνεται περισσότερο σαφής και αποκαλυπτικός: *«τα φώτα της εκπαιδύσεως δύνανται, (...) να διαδραματίσουν το μέρος του καταλύτου εις τας χημικάς ενώσεις»*⁸⁴. Τώρα αποκαλύπτεται ο διττός «ρόλος» του Πανεπιστημίου: Να αναδειχθεί το «φως εξ ανατολών» και να επιτευχθεί η ειρηνική συνύπαρξη των λαών, αφού *«τα φώτα της εκπαιδύσεως δύνανται, (...) να διαδραματίσουν το μέρος του καταλύτου»* στην επίτευξη του μεγάλου σκοπού. Οι δύο όψεις του αυτού νομίσματος: Η πολιτιστική και η πολιτική. Η πρώτη οδηγεί με ασφάλεια στη δεύτερη.

Αυτό ήταν το μεγάλο όραμα του Κ. Καραθεοδωρή, που προσπαθήσαμε να ανασυγκροτήσουμε εδώ, δουλεύοντας ψηφίδα-ψηφίδα, το υλικό μας: Ένα Πανεπιστήμιον-καταλύτης. Μια άλλη πρόταση για να πορευθούμε στην *«αμοιβαία κατανόηση διαφορετικών λαών»*. Και όταν έρχεται η μεγάλη καταστροφή, όταν τίθενται πλέον οριστικά τα σύνορα και ανταλλάσσονται ένθεν και ένθεν οι πληθυσμοί, ο Κ. Καραθεοδωρής βιώνει την τραγικότητα της ματαίωσης. Ματαίωση όχι απλώς ενός οράματος, αλλά του οράματος της ζωής του. Ίσως ακόμη του οράματος πολλών φαναριώτικων γενεών. Και την τραγική ματαίωση ακολουθεί καβαφική σιωπή.

Σαν έτοιμος από καιρό σαν θαρραλέος ...

Σημειώσεις

1. Το έτος 2000 ήταν η επέτειος των πενήντα χρόνων από τον θάνατο του

μεγάλου Έλληνα Μαθηματικού. Με αφορμή το γεγονός δημοσιεύθηκε η κοινή εργασία μας με τον Ν.Ε. Παπαδάκη, "Ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή και το ελληνικό Πανεπιστήμιο" στο: Σήφη Μπουζάκη, Ιστορικο-συγκριτικές προσεγγίσεις, τιμητικός τόμος-αφιέρωμα στον Α. Μ. Καζαμία, Gutenberg, Αθήνα 2000. Για διάφορους λόγους η παρούσα εργασία δεν δημοσιεύθηκε εμπρόθεσμα. Η "καθυστερημένη" δημοσίευσή της δεν αφερει τον επετειακό της χαρακτήρα.

2. Διατηρούμε το όνομα, Κωνσταντίνος Στεφάνου Καραθεοδωρή, από σεβασμό σ' αυτό που ανέγραφαν τα επίσημα έγγραφά του και στον τρόπο με τον οποίο υπέγραφε ο ίδιος.
3. Εργασίες για τη ζωή και το έργο του μεγάλου επιστήμονα Κ. Καραθεοδωρή έχουν γραφεί διάφορες. Η πιο ολοκληρωμένη είναι προφανώς η έκδοση των απάντων του από την Ακαδημία Επιστημών της Βαβαρίας με τίτλο: Constantin Caratheodory, Gesammelte Mathematische Schriften, herausgegeben im Auftrag und mit Unterstützung der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung Munchen MCMLVII". Στην ελληνική υπάρχουν επίσης διάφορα βιβλία ή μεμονωμένες μελέτες που έχουν εκδοθεί κατά καιρούς. Τα περισσότερα όμως εξ αυτών παραθέτουν απλώς πληροφορίες, χωρίς να εμβαθύνουν στο έργο και να αναλύουν την προσφορά του επιστήμονα και του πνευματικού ανθρώπου Κ. Καραθεοδωρή. Έχει κανείς την αίσθηση ότι από τότε που γράφτηκε (1962) το Μέγα Βιογραφικό Λεξικό του Βοβολίνη, το οποίο όντως σε σχέση με τον Κ. Στ. Καραθεοδωρή έχει κάνει πολύ αξιόλογη δουλειά (ίσως η καλύτερη από τις υπάρχουσες) δεν έχει προστεθεί εξ αυτών τουλάχιστον που εμείς γνωρίζουμε τίποτε το σημαντικό, με εξαίρεση το Λεύκωμα των Δέσποινας Καραθεοδωρή-Ροδοπούλου, Δέσποινας Καραστεργίου-Βασβατέκη, Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή: Ο σοφός Έλληνα του Μονάχου, Αθήνα 2000, το οποίο προσφέρει πλούσιο φωτογραφικό υλικό, χρήσιμο για την κατανόηση της βιογραφίας του Κ. Καραθεοδωρή, της εποχής του και της δράσης του.
4. Βλ. Ευαγ. Σπανδάγου, Η ζωή και το έργο του Κ. Καραθεοδωρή, Αθήνα 2000, σελ. 15
5. Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ. σελ. 469
6. Βλ. Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 470, στήλη Α'.

7. Βλ. Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 470 στήλη Β'.
8. Όπως μας διαβεβαίωσε σε προσωπική επικοινωνία η κόρη του Δέσποινα Καραθεοδωρή-Ροδοπούλου, αυτό είναι το ορθό, ότι δηλαδή ο Γενικός Διοικητής Κρήτης, Αλέξανδρος Στεφ. Καραθεοδωρή, ήταν θείος του πατέρα του και όχι δικός του θείος, όπως αναφέρει ο Ιωάννης Καλιτσουνάκης. Βλ. Επίσης Δέσποινα Καραθεοδωρή-Ροδοπούλου, Δέσποινα Καραστεργίου-Βασβατέκη, Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή, όπ. παρ., σελ. 46
9. Βλ. Ιωάν. Καλιτσουνάκη, Λόγος επί τω θανάτω του Κ. Καραθεοδωρή Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών , Συνεδρία της 23ης Φεβρουαρίου 1950, προεδρία Αναστασίου Ορλάνδου. Πράξεις και Αποφάσεις της Ακαδημίας, τόμ. 25, Αθήνα 1952, σελ. 74. Τα πλήρη αυτά πρακτικά παρατίθενται στο Ευαγ. Σπανδάγου, Η ζωή και το έργο του Κ. Καραθεοδωρή, Αθήνα 2000, σελ. 98- 116, στο οποίο και θα παραπέμψω στο εξής.
10. Βλ. Ιωάν. Καλιτσουνάκη, όπ. παρ. σελ. 108
11. "Λέβαντίνοι" ονομάζονταν οι κάτοικοι της Ανατολής που είχαν γεννηθεί εκεί από γονείς της Δυτικής Ευρώπης και δεν είχαν καμιά εθνική συνείδηση, αφού εξάλλου το Έθνος-Κράτος δεν είχε ακόμη μεγάλη ιστορία και η ανάμιξη των πληθυσμών ήταν μεγαλύτερη από ό,τι παρατηρήθηκε στα κατοπινά χρόνια. Θα μπορούσε κανείς λοιπόν να σκεφθεί ότι και ο Κ. Καραθεοδωρή, άνθρωπος που γεννήθηκε στο Βερολίνο, μεγάλωσε στις Βρυξέλλες, φοίτησε στα βελγικά σχολεία και σπούδασε σε ξένη χώρα και σε ξένη γλώσσα ίσως θα είχε ασθενή εθνική συνείδηση ή και πλήρη απουσία αυτής.
12. Π. Ζερβός, Ομιλία για τον εκλιπόντα (τότε) Κ. Καραθεοδωρή, πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών, όπ. παρ. σελ. 106
13. Η ευαισθησία του Κ. Καραθεοδωρή στα θέματα εθνικής συνείδησης ήταν τόσο ώστε όταν κάποιος φοιτητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών κατά τη διάρκεια του μαθήματος απευθύνθηκε στον καθηγητή γερμανιστί με τη φράση "Noch ein mal biete", εκείνος εκνευρίστηκε κατά τρόπον ασυνήθιστο και αναφώνησε εμβρόντητος "Είμαι Έλλην! Είμαι Έλλην!" και απεχώρησε από την αίθουσα της παράδοσης.
14. Ιωάν. Καλιτσουνάκης, όπ. παρ., σελ. 107
15. Βλ. Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 470, στήλη Α'.

16. Αυτοβιογραφικά, Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 473, στήλη Α΄.
17. Αυτοβιογραφικά, Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 473, στήλη Α΄.
18. Βλ. Δέποινα Καραθεοδωρή- Ροδοπούλου, Δέσποινα Καραστεργίου- Βασβατέκη, Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή, όπ. παρ., σελ. 66
19. Πολλά από τα ονόματα αυτά βλ. Αυτοβιογραφικά, στο σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 478, στήλη Α΄.
20. Βλ. Αυτοβιογραφικά, στο σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 479, στήλη Β΄.
21. Βλ. Αυτοβιογραφικά, στο σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 480, στήλη Α΄.
22. Βλ. Αυτοβιογραφικά, στο σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 480, στήλη Β΄.
23. Βλ. Αυτοβιογραφικά, στο σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 480, στήλη Β΄.
24. Όπως αναφέρει η κόρη του την περίοδο εκείνη ενδιαφέρθηκε να βρει μια θέση στην Ελλάδα, αλλά στάθηκε αδύνατο.
25. Δέποινα Καραθεοδωρή- Ροδοπούλου, Δέσποινα Καραστεργίου- Βασβατέκη, Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή, όπ. παρ., σελ. 77
26. Βλ. σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 483, στήλη Β΄.
27. Για την επιτυχημένη σταδιοδρομία του και τις διαδοχικές προσκλήσεις στα διάφορα Πανεπιστήμια, βλ. Και σχετικό κείμενο του Η. Tietze στο Βλ. Βοβολίνη, Μέγα Ελληνικόν Βιογραφικόν Λεξικόν, ... όπ. παρ. σελ. 483, στήλη Β΄
28. Δέποινα Καραθεοδωρή- Ροδοπούλου, Δέσποινα Καραστεργίου Βασβατέκη, Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή, όπ. παρ., σελ. 82
29. Δέποινα Καραθεοδωρή- Ροδοπούλου, Δέσποινα Καραστεργίου- Βασβατέκη, Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή, όπ. παρ., σελ. 84
30. Βλ. Βοβολίνη, όπ. παρ. σελ. 506, στήλη Α΄.
31. Βλ. Βοβολίνη, όπ. παρ. σελ. 506, στήλη Α΄.
32. Βλ. Βοβολίνη, όπ. παρ. σελ. 506, στήλη Α΄.
33. Βλ. Βοβολίνη, όπ. παρ. σελ. 507, στήλη Α΄.

34. Βλ. Ιωάν. Καλितσουνάκη, όπ. παρ., σελ. 113 και Δέποινα Καραθεοδωρή-Ροδοπούλου, Δέσποινα Καραστεργίου-Βασβατέκη, Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή, όπ. παρ., σελ. 170 κ.ε.
35. Δέποινα Καραθεοδωρή- Ροδοπούλου, Δέσποινα Καραστεργίου-Βασβατέκη, Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή, όπ. παρ., σελ. 181
36. Βλ. Βοβολίνη, όπ. παρ. σελ. 516, στήλη Α΄. Βλ. Επίσης, Δέποινα Καραθεοδωρή- Ροδοπούλου, Δέσποινα Καραστεργίου-Βασβατέκη, Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή, όπ. παρ., σελ. 180
37. Δέποινα Καραθεοδωρή- Ροδοπούλου, Δέσποινα Καραστεργίου-Βασβατέκη, Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή, όπ. παρ., σελ. 141
38. Αυτό μου ομολόγησε η Δέποινα Καραθεοδωρή- Ροδοπούλου σε προσωπική συνέντευξη που είχε την καλωσύνη να μου παραχωρήσει. Βλ. επίσης Δέποινα Καραθεοδωρή- Ροδοπούλου, Δέσποινα Καραστεργίου-Βασβατέκη, Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή, όπ. παρ., σελ. 102
39. Δέποινα Καραθεοδωρή- Ροδοπούλου, Δέσποινα Καραστεργίου-Βασβατέκη, Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή, όπ. παρ., σελ. 102
40. Πρόκειται για ένα θαυμάσιο προάστιο του Βερολίνου με πολυτελείς βίλες κλπ. Ο Einstein, θέλει απλώς να δείξει με το παράδειγμα αυτό πως ο φυσικός έχει αφελή άγνοια για ό,τι ο μαθηματικός Κ. Καραθεοδωρή θεωρεί αυτονόητο.
41. Δέποινα Καραθεοδωρή- Ροδοπούλου, Δέσποινα Καραστεργίου-Βασβατέκη, Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή, όπ. παρ., σελ. 102
42. Βλ. Βοβολίνη, Μέγα Βιογραφικό ... όπ. παρ., σελ. 492, στήλη Β΄
43. Βλ. Βοβολίνη, Μέγα Βιογραφικό ... όπ. παρ., σελ. 484
44. Το υπόμνημα γραμμένο στη γαλλική γλώσσα, με τίτλο "Projet d'une nouvelle Univerite en Grece, presente au Gouvernement Hellenique par C. Caratheodory". (Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, υποβληθέν εις την ελληνικήν κυβέρνησιν υπό Κ. Καραθεοδωρή) έχει μεταφραστεί και συμπεριλαμβάνεται στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 484-489 και σ' αυτό θα παραπέμπομε στο εξής.
45. Βλ. Νικ. Κριτικός, στο Βοβολίνη όπ. παρ., σελ. 489, στήλη Β΄
46. Βλ. Νικ. Κριτικός, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 489, στήλη Β΄
47. Τον διορισμό αυτό με όλα τα στοιχεία και τις διάφορες λεπτομέρειες βλ. στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 493, στήλη Α΄

48. Για το διορισμό αυτό βλ. στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 493, στήλη Α΄
49. Βλ. Χρ. Σολομωνίδη, Η παιδεία ..., όπ. παρ., σελ. 388 κ.ε.
50. Βλ. π.χ. τις επιστολές προς τον Αρ. Στεργιάδη που δημοσιεύονται στο στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 498 κ.ε.
51. Ένα μικρό παράδειγμα της ακρίβειας και της τάξης με την οποία ο Κ. Καραθεοδωρή χειρίζεται τα θέματα Βλ. σχετικό υπόμνημα που δημοσιεύεται στο: Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 469κ.ε. , στήλη Α΄
52. Βλ. Βοβολίνη, Μέγα Βιογραφικό ... όπ. παρ., σελ. 492, στήλη Β΄
53. Διδώ Σωτηρίου, Ματωμένα χώματα, όπ. παρ., σελ. 312 κ.ε.
54. Βλ. Δέποινα Καραθεοδωρή - Ροδοπούλου, Δέσποινα Καραστεργίου-Βασβατέκη, Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή, όπ. παρ., σελ. 118
55. Αδημοσίευτη προσωπική συνέντευξη
56. Από την ίδια τηλεφωνική επικοινωνία στις 13-1-2001.
57. Οι πληροφορίες αυτές μου δόθηκαν από την Δέσποινα Καραθεοδωρή-Ποδοπούλου κατά την ίδια συνάντηση
58. Βλ. Βοβολίνη, Μέγα Βιογραφικό ... όπ. παρ., σελ. 492, στήλη Β΄
59. Βλ. Βοβολίνη, Μέγα Βιογραφικό ... όπ. παρ., σελ. 492, στήλη Β΄
60. Λόγος Ελ. Βενιζέλου, στο: Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής. Συνεδριάσεις 17-20 Δεκεμβρίου 1929, σελ. 276. Εδώ όπως παρατίθεται στο: Ανδρέα Νανάκη, Οικουμενικού Πατριαρχείου νεώτερα ιστορικά, τόμ. Α΄ Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 255
61. Δεν αποκλείεται πρόθεση του Βενιζέλου να ήταν η Θεσσαλονίκη αρχικά. Όταν όμως ο Καραθεοδωρή του προτείνει τη Σμύρνη, αποδέχεται την πρόταση, προσβλέποντας σε ίδρυση άλλου Πανεπιστημίου για τη Θεσσαλονίκη στο μέλλον. Με αυτό το σκεπτικό δικαιολογείται και η παραπάνω αγόρευσή του στη Βουλή και ο τρόπος απάντησης του Καραθεοδωρή, αλλά και όσα λέγονται στο κεφάλαι 4. 3, για τη σχέση Κ. Καραθεοδωρή και Πανεπιστημίου Σμύρνης. Μέχρι στιγμής όμως δεν διαθέτουμε στοιχεία, για περισσότερη τεκμηρίωση αυτής της υπόθεσης.
62. Βλ. Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 484, στήλη Β΄
63. Όπως θα φανεί βέβαια σε άλλο σημείο της ερασίας δε ήταν μόνον αυτός ο λόγος, που τον έκανε να μην επιθυμεί την Αθήνα ως έδρα του νέου Πανεπιστημίου. Έβλεπε ότι το Πανεπιστήμιο των Αθηνών δεν

μπορούσε να ανταποκριθεί στον εντελώς ειδικό σκοπό και την αποστολή που εκείνος ονειρευόταν για το "δεύτερο εν Ελλάδα Πανεπιστήμιον".

- 64.Βλ. Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 487, στήλη Α΄
- 65.Βλ. Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 487, στήλη Β΄
- 66.Τα στοιχεία αυτά εκτίθενται κυρίως στο Α΄ κεφάλαιο του υπομνήματος με τίτλο, "Η καθολική άποψις του θέματος", βλ. Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 484 κ.ε.
- 67.Βλ. Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 487, στήλη Α΄
68. Για το σημείο αυτό βλ. το τελευταίο κεφάλιο στο οποίο αναλύεται η εκπαιδευτική και η πολιτιστική πολιτική του Κ. Καραθεοδωρή.
- 69.Βλ. Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 487, στήλη Α΄ Η υπογράμμιση δική μας.
70. Βλ. Χρ. Σωκρ. Σολομωνίδη, η Παιδεία στη Σμύρνη, Αθήνα 1962, σελ.18 κ.ε.
71. Βλ. Χρ. Σωκρ. Σολομωνίδη, η Παιδεία στη Σμύρνη, όπ. παρ. σελ. 175
72. Αυτοβιογραφικά, όπ. παρ. σελ. 473, στήλη Α΄. Οι υπογραμμίσεις δικές μας
73. Περισσότερα για τη διαφορά αυτή βλ. Ι. Ε. Πυργιωτάκης, Εισαγωγή στην παιδαγωγική Επιστήμη, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999, β΄ έκδοση Αθήνα 2000, σελ. 443
74. Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 485, στήλη Β΄
75. Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 485, στήλη Β΄
76. Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 485, στήλη Α΄
77. Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 486, στήλη Α΄
78. Την άποψη αυτή διετύπωσε ο Ελ. Βενιζέλος στο σπίτι του απευθυνόμενος προς τον Κ. Καραθεοδωρή και τα λουπά στλέχη του Πανεπιστημίου, λίγο πριν μεταβούν στη Σμύρνη, βλ. Χρ. Σολομωνίδου, Η παιδεία

..., όπ. παρ., σελ. 388 κ.ε.

79. Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 485, στήλη Α΄
80. Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 485, στήλη Α΄
81. Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 485, στήλη Β΄. Η υπογράμμιση δική μας, για να τονιστεί μια ακόμη φορά η αντιδιαστολή ανάμεσα στον ανατολικό και το δυτικό κόσμο, φαινόμενο που έχει εντοπιστεί από τον Κ. Καραθεοδωρή.
82. Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 485, στήλη Α΄
83. Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 486, στήλη Α΄
84. Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 485, στήλη Β΄
85. Σχέδιον περί ιδρύσεως νέου πανεπιστημίου εν Ελλάδι, στο Βοβολίνη, όπ. παρ., σελ. 486, στήλη Α΄